

UDK 821.163.6.09-1Hausmann F.
Frančiška Buttolo
Ljubljana

FANNY HAUSSMAN (1818–1853) – BIOGRAFIJA PRVE SLOVENSKE PESNICE V LUČI NJENEGA DOMNEVNO SPORNEGA AVTORSTVA

Biografija Fanny Haussmann (1818–1853), nemškega rodu, predstavlja njeno mladost v rojstnem mestu do preselitve v Žalec (1835), seznanjanje s slovenskim okoljem in jezikom (do 1842), spoznavanje slovenske in južnoslovanskih literatur (1843–1847), objavljanje v liberalnih *Celjskih slovenskih novinah* (ur. V. Konšek) ob revoluciji 1848–1849 ter prenehanje objavljanja, bolezen in smrt (1850–1853). Pesnično domnevno sporno avtorstvo (I. Orožen, F. Ilešič; I. Grdina) je osvetljeno vzporedno s prikazovanjem njenega življenja in dela.

A biography of Fanny Haussmann (1818–1853), a poet of German origin, presents her youth in her birthplace to her move to Žalec (1835), her acculturation to the Slovene environment and language (up to 1842), and her encounter with Slovene and South Slavic literatures (1843–1847), her publications in the liberal *Celjske slovenske novine* (ed. V. Konšek) at the time of the revolution of 1848–1849, as well as the end of her publishing days, her illness and subsequent death (1850–1853). The alleged controversy surrounding her authorship (I. Orožen, F. Ilešič; I. Grdina) is examined together with a survey of her life and work.

Ključne besede: slovenske pesnice, pozna romantika, ilirsko gibanje, dunajska revolucija 1848

Key words: Slovene female poets, late Romanticism, the Illyrian Movement, the Vienna Revolution of 1848

Kljub navdušenemu sprejemu prve slovenske pesnice Fanny Haussmann, ko je objavila svojo prvo pesem (Toman 1848: 152), ob bližnji 200-letnici njenega rojstva še ni strnjene (kronološko urejene in dokumentirane) biografije. Ker niso dostopni niti njena slovenska rokopisna zapuščina niti viri, ki bi dokazovali, da je avtorica poezije, pod katero se je podpisovala, pričujoča biografija osvetljuje tudi pesničin avtorski problem, zlasti podatke in izjave o njenem obvladovanju slovenskega jezika.

Biografija se opira pretežno na študijo *Fanny Hausmanica* Leopolda Lenarda (1914), v kateri je nekaj biografskih podatkov o pesnici, še več pa o celjskem slovenskem kulturnem krogu ob revoluciji 1848 in o njegovem glasilu *Celjske slovenske novine* 1848–1849, kjer je izšlo kar osem od devetih objavljenih pesmi Haussmannove. – Geselski članek o pesnici, ki ga je v *Slovenskem biografskem leksikonu* objavil Ivan Grafenauer (1926), ni dopolnil njene biografije, je pa v njem zapisano, da je Haussmannova prva slovenska pesnica, kar ji je odprlo pot v domače in tuje priročnike, ne pa v slovenske literarnozgodovinske preglede, saj v njih največkrat ni niti omenjena. Brez odmeva je bil tudi prvi samostojni izid *Pesmi Fanny Haussmann* (1926; ur. Fran Mohorič).

Izjava Ignaca Orožna (1887), da Haussmannova ni znala slovensko, je bila okoli 1950 tema diplomskega dela M. Habjanič Dimic na ljubljanski slavistiki, 1999 pa na celjskem simpoziju o Haussmannovi in revoluciji 1848 (Stamejčič 1999; Grdina 2001), vendar za zanikanje njenega avtorstva ni dokazov (Glušič 2001). Po celjskem

simpoziju so bile v *Antologiji slovenskih pesnic* (Novak Popov 2004) objavljene kar štiri njene pesmi, ki niso ostale neopažene (Kernev Štrajn 2005), kar je zelo spodbudilo pisanje te biografije.

1 V rojstnem mestu Bruck an der Mur (1818–1835)

Fanny (Franziska Maria Elisabeth) Haussmann (15. 4. 1818, Bruck an der Mur, Avstrija – 4. 4. 1853, Dobriša vas, Žalec), prva slovenska pesnica, je bila edinka Josepha Ludwiga Haussmanna (1794, Leoben? – 2. 3. 1856, Celje), lastnika (neplemiča) graščin Landskron v Brucku (od 1818,) in Novo Celje pri Žalcu (od 1835). Njena mati je bila Elise Haussmann rojena Pretterhofer (? – 19. 6. 1830, Bruck an der Mur), hči Franziske in Josepha Franza Pretterhoferja, cesarsko-kraljevega poštarja v Neunkirchenu blizu Dunaja.¹

O letih odraščanja Fanny Haussmann je komaj kaj znanega, kljub temu je utemeljena domneva, da so ji starši (morda tudi premožni materini starši) omogočili večstransko izobrazbo v rojstnem Brucku in skoraj gotovo tudi na Dunaju, vendar niso znani podatki o šolah in učiteljih; prvih slovenskih besed pa naj bi jo bila naučila že mati (Perc 1949). Pozneje je govorila tudi francosko in angleško ter bila »po svoji vzgoji prav angleške nravi«, urejena in redoljubna (Brezovnik 1886; Dernjač 1887). Da je imela širšo izobrazbo, ki ni bila le nemška in katoliška, kažejo zlasti motivi v njenih pesmih (če so res njene), ki so iz različnih literarnih tradicij: grško-latinske (»Lyra« v *Umirajočem pesniku*; »Febus« v *Hervatov Zvezdi*), judovske (Ahasfer ali »Večni Jud« v *Potniku*; prim. Lenard 1914: 379; »Seraph« v nemški godovnici *Zum Nahmensfeste*), angleške (prizor zapuščene dekleta ob potoku v *Vencu vsušenem* spominja na Ofelijinega v Shakespearovem *Hamletu*). – Haussmannova je zelo ljubila mater in dolgo žalovala za njo, vdana je bila tudi očetu, čeprav sta bili obe v veliki meri žrtvi njegovih prizadevanj, da bi se z bogastvom povzpел v meščansko-plemiški sloj. Haussmann je namreč obogatel kot gospodarski pomočnik na graščinah, s poroko in posojili (Lenard 1914: 457). Časniki so 1844 poročali o njegovem kratkem srečanju z dunajskim cesarskim parom na novoceljski gosposčini (Dunder 1844; isti: 1847: 78–82; Vrečer 1930: 111–112). Tedanje razmere na Novem Celju so opisovali: Brezovnik 1886; Debeljak 1936; Dernjač 1887; Lenard 1914 idr.

2 Po prihodu na Novo Celje (1835–1844)

Haussmannova se je priselila v Dobrišo vas (blizu Žalca) okoli 1835, ko je njen oče kupil v tej vasi graščino Novo Celje (Orožen J. 1969/70: 255–256). V novem okolju jo je mučilo domotožje, da je še bolj pogrešala mater, o čemer je žalskemu učitelju Franu Kocbeku pisal starejši kolega, ki je Haussmannovo učil slovenščino, Tomaž Dernjač (1887):

¹ Dan rojstva (16. april) v krstni knjigi (1818) je verjetno napačen; pozneje je povsod naveden 15. april. – Prim: Bruck an der Mur 2009; Dunder 1847: 187; Mrliška knjiga (1853); Novičar 1856; Orožen J. 1969/1970; isti: I/1971: 300–303, 547, 561; II/1974: 217–218, 255.

Kakor se gostokrat godi, kedar otroku bridka smrt mater pobere, godilo se je tudi gospodični Hausmanovej. Prišla je namreč neka gospa Linzmayer v grad, da bi deloma mlado gospodično dalje odgojevala, deloma, da bi bila gospodinja pri hiši. Ali gospodični od strani omenjene gospe marsikaj ni bilo všeč. Izdihnila je mnogokrat, češ, kje je moja mati! – Fany Hausman je tudi očeta svojega čez vse ljubila. Pri vsem tem, da je po njemu, kakor se je govorilo, štirideset tisoč goldinarjev, koji denar je za svojo materjo podedovala, izgubila, ostala je neomahljiva in zvesta hčerka svojega očeta.

V novi domovini je najbolj vzljubila slovenske pesmi (Dernjač 1887), ki jih je verjetno največ slišala v znani romarski cerkvi v Petrovčah blizu Novega Celja.² Članki v tedanjih časnikih nakazujejo, da je 1842–1844 sodelovala pri domačih družabnih prireditvah, npr. 18. 9. 1842, ko je bila po blagoslovitvi Velikega križa (nasproti Novega Celja ob cesti proti Trstu) na graščini veselica z gledališko predstavo (naslov ni znan) in svečanim plesom (Dunder 1847: 78, 166–168).³ Očitno je gledališče Haussmannovo zelo privlačilo, saj so besedila njenih pesmi največkrat v dramskim podobnih dialogih in monologih. Da je bilo leto 1842 (ko je imela 24 let) med najsrečnejšimi v njenem življenju, pričajo domnevno njeni verzi: »Imela sem krancel lep, / štiriindvajset let, / zdaj pa me hoče Bog / k sebi imet! // Imela sem pet pletic, / ki so me spletale, / zdaj me pa spremljajo / v sveto nebo« (prim. Debeljak 1936).

3 Spoznavanje slovanskih literatur in učenje slovenščine (1844–1847)

3.1 Seznanjanje z ilirskim gibanjem

Verjetno se je Haussmannova začela najprej zanimati za slovanske jezike in književnosti in šele nato za slovensko literaturo. V letih 1843–1847 je bil namreč upravnik Haussmannove gosposčine Novo Celje češki publicist ki je na Dunaju izdal ponatis knjige A. Kačića Miošiča *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1836), pri ilirizmu naklonjenih Hrvatih zelo priljubljenega dela. Václav Jiří Dunder (1811, Nové Strašecí, Češka – 1872, prav tam), publicist (psevd. Dr. Novostraschezky) in založnik, je po odhodu z Novega Celja (ok. 1847) živel na Dunaju. Prejel je več priznanj, ndr. ruske akademije znanosti (Hanuš 1894). Domnevati je mogoče, da je prav Dunder, ki se je zanimal za slovanske književnosti (Hanuš 1894), vplival na naklonjenost Haussmannove slovanskim literaturam, ilirizmu in nato tudi pisanju v slovenskem (slovanskem) jeziku.

Po prihodu na Novo Celje je Dunder v avstrijskih časnikih objavljal članke o dogodkih v Savinjski dolini, ki jih je pozneje vključil v svojo novoceljsko monografijo *Stiriens*

² V petrovški baziliki, kjer je grobnica plemičev Miglio (lastnikov gosposčine Novo Celje v 17. in 18. stol.), se je po legendi eden od njih s podaritvijo prstana Materi božji zaobljubil, da se ne bo poročil. Ko si je premislil in hotel prstan sneti z Marijinega prsta, ga je ta skrčila in tako plemiča prisilila k spoštovanju zaobljube. On pa se je prestrašen zgrudil, zbolel in kmalu umrl (Vrečer 1930: 115–117). – Na lastno željo je v grobnici plemičev Miglio pokopana tudi Haussmannova (Brezovnik 1886).

³ Po nekaterih virih je Haussmann Veliki križ, za katerega je plačal 1800 goldinarjev (Orožen I. 1880: 376), postavil v spomin na pokojno ženo (Lenard 1914: 461), po drugih pa v zahvalo za ozdravitev edinke Fanny (Debeljak 1936). Najverjetneje pa je želel z Velikim križem le povečati prepoznavnost graščine, da bi jo bolje prodal, ker je bil že takrat preveč zadolžen.

Eden (1847; Štajerski raj). V njej so poglavja o zgodovini Novega Celja, znamenitostih v njegovi okolici, kulturnih razmerah ter o tamkajšnjih pripovedkah in legendah: o vilah v Gozdniku, petrovškem prstanu, teharskih plemičih, samostanu Žiče. Na začetku poglavij so odlomki del nemških pesnikov in dramatikov (Grillparzerja, Klopstocka, Novalisa, Schillerja, Uhlanda), ki so bila tedaj verjetno v novoceljskem dvorcu, kjer je Dunder napisal to knjigo, ilustrirano z litografijami Novega Celja. Največ prostora v monografiji pa zavzema predstavitev gospodarskih uspehov in obetavne prihodnosti Novega Celja, brez omembe izgub pri gojenju murv (Lenard 1914: 457–458; Orožen J. 1969/70: 256; Stopar 1998: 12–13).⁴

Kmalu po izidu novoceljske monografije (1847), pri kateri je skoraj gotovo sodelovala tudi Haussmannova (Orožen J. 1969/70: 259), se je Dunder vrnil na Dunaj (Hanuš 1894), kjer je 1848 spremljal revolucionarne dogodke in o njih objavil obsežno dokumentarno delo (Dunder 1849). S Haussmannovimi je ostal v prijateljskih odnosih (Xp. 1851) in si je z njimi brez dvoma dopisoval, tako da je bila pesnica o dunajski pomladi narodov obveščena tako rekoč iz prve roke. Zato ni naključje, da je prav ob revoluciji 1848 začela objavljati (s polnim imenom) svoje prve pesmi v liberalnih *Celjskih slovenskih novinah*, do oktroirane ustave zelo pod vplivom svobodomiselnih dunajskih meščanskih demokratov (Prijatelj 1855: 187–188), ki jim je po vsej verjetnosti pripadal tudi Dunder.

3.2 Učenje knjižne slovenščine in prevajanje Prešerna

Učitelj Tone Brezovnik (1886) iz Vojnika je pisal žalskemu kolegu Franu Kocbeku, da je Haussmannovo učil slovensko ilirizmu naklonjeni duhovnik in Vrazov sodelavec Jožef Ulaga (v Žalcu 1844–1861; prim. Richter 1982), ki ji je tudi popravljajl pesmi. Brezovnik pa je pripomnil, da vojniški župnik Franc Ferenčak (v Žalcu 1851–1858), pesničin zadnji spovednik, o njenih stikih z Ulago ni vedel ničesar. To je seveda razumljivo, saj Haussmannova po 1849 ni več objavljala. Bolj čudno pa je, da o njenem sodelovanju z Ulago ni bilo nič znanega učitelju Tomažu Dernjaču (v Žalcu 1846–1848; prim. Bojc 1970: 362), ki je v pismu Kocbeku zapisal:

Fanika je bila blaga gospica, zmožna tudi francoskega in angleškega jezika ter po svoji vzgoji prav angleške nravi. – Kot njeni učitelj slovenščine dobro vem, da bila je ona slovenskega jezika velika prijateljica. Bila je tudi spretna v jezikoslovju, kar je profesor Schuller iz Celja, koji jo je francoščine učil, mnogokrat izrekel. Milo so njej tudi slovenske pesmi donele. Imela je v svojej učni knjigi: »Theoretisch–praktische slowenische Sprachlehre für Deutsche« i. t. d., von A. J. Murko, dve Preširnovi poeziji. Gostokrat jih je poskušala v prozo prestavljati in se vaditi slovenskega jezika. Se ve, da težko je šlo; zastonj vendar ni bilo. Napisala je potem sama kake vrstice in primerjevala s slovenščino, ali slovenske z nemščino. – Če je gospod Ulaga z gospodično Hausmannovej občeval, meni ni znano; gospod Kovač bo to na tanjko vedel (Dernjač 1886).⁵

⁴ *Novice* so 1851 poročale, da se je »g. dr. Dunder« na sodnem procesu zavzemal za obtoženega Haussmanna, svojega nekdanjega delodajalca, in zatrdil, da je »Štajerski raj« napisal samo zato, ker ga je pritegnila lepota Savinjske doline (Xp. 1851). Vendar je tudi res, da je Haussmann to knjigo Dunderju naročil, ker je hotel ugodno prodati svojo zadolženo graščino (Lenard 1914: 458).

⁵ V tej Murkovi knjigi sta objavljeni Prešernovi pesmi *Povodni mož* in *Slovo od mladosti*.

Najbolj čudno pa je, da v Kocbekovi korespondenci ni podatkov, kaj mu je o Hausmannovi povedal žalski šolski upravitelj Franc Kovač (1818–1896; v Žalcu od 1846 do smrti), ki jo je res dobro poznal. Njegovi ženi Antoniji je namreč posvetila nemško godovnico *Zum Nahmensfeste* (Hausmann 1852),⁶ ki kaže, da je pesnica s Kovačevo družino govorila nemško, kakor so se na Celjskem pogosto pogovarjali tedanji slovenski izobraženci. Morda je v luči tega dejstva potrebno razumeti tudi pismo zgodovinarja Ignaca Orožna (od 1842 do 1844 duhovnika v Žalcu, nato 10 let v Celju), ki ga je 1887 – tri desetletja po smrti Hausmannove – napisal Kocbeku:

Kar zadane gospico F. Hausmanovo, Vas opozorujem, da ona slovensko kar ni znala, in pesem, ki se nahaja pod njenim imenom, ni njeni izdelek, temveč je le izposojen. Gospico sim dobro poznal, ko sim bil v Žalcu in pozneje v Celju. Bila je blagega srca – ali Slovenka ni bila.

Ignac Orožen je pesnico gotovo dobro poznal, ko je služboval v Žalcu, zato se je v pismu učitelju Kocbeku pravilno spominjal, da ni govorila slovensko, saj se je najverjetneje začela učiti knjižne slovenščine šele okoli 1844, ko je prišel v Žalec duhovnik Jožef Ulaga (prim. Richter 1982). V narečni slovenščini pa se z izobraženci gotovo ni želela pogovarjati, ker se je strogo uglajeno vedla celo tik pred smrtjo, ko je prišel k njej spovednik Franc Ferenčak (Brezovnik 1886). Vsekakor pa iz Orožnovega pisma ni razvidno, ali j je pesnico »dobro poznal« tudi po letu 1844, ko je bil v Celju. Njegova izjava, da »pesem, ki se nahaja pod njenim imenom, ni njeni izdelek«, namreč pomeni, da je še leta 1887 vedel za eno samo njeno pesem (za »izposojeno«, ni znano katero), čeprav jih je v *Celjskih slovenskih novinah* 1848–1849, ko je Orožen živel v Celju, izšlo kar osem, vse z njenim podpisom (Jesenovec 1963).

Zdi se, da Kocbek ni bil zadovoljen z Orožnovim, Kovačevim in drugimi odgovori na vprašanje, ali je Hausmannova znala slovensko. Na to kaže zlasti Vrečerjevo (1927) pismo, v katerem prosi Kocbeka za podatke o njej, da bi jo v svoji knjigi o Savinjski dolini, ki jo je takrat pisal, uvrstil med pomembne Savinjščane. Očitno mu Kocbek ni mogel (ali hotel) jasno odgovoriti, saj Vrečer (1930) v svoji monografiji *Savinjska dolina* sam o njej ni objavil ničesar, temveč je le ponatisnil del članka *Fany Hausmanica* Leopolda Lenarda (1914). Ta pa niti v njeno znanje slovenščine niti v izvornost njene poezije ni dvomil (Lenard 370, 379). Odločno zavrnil izjavo literarnega zgodovinarja Frana Ilešičiča, da je »svoje pesmice delala po nekem nemškem vzoru« (Lenard 1914: 370):

Ako je imela pred sabo nemške vzore, so šli tako skozi njeno dušo, da si jih je popolnoma prisvojila ter oddala zopet popolnoma individualno. To se pa ne pravi posnemati. /.../ Težko nam je reči, kaj bi bila napisala, ako bi imela ono izobrazbo, kakor jo je imel Prešeren« (Lenard 1914:379, 382).

Da je Hausmannova cenila Prešerna, najbolj kaže njena pesem *Umirajoči pesnik*, ki jo je objavila ob njegovi smrti (prim. Fritz 2000). V članku Martina Perca pa je

⁶ Godovnica *Zum Nahmensfeste* je edini znani rokopis Fanny Haussmann; Kovač ga je verjetno osebno izročil Kocbeku (1882–1890 učitelj v Žalcu), ker je v njegovi zapuščini (Pisma Franu Kocbeku).

zapisano, da je pesnika v Kranju (skupaj z očetom) zadnjo zimo pred njegovo smrtjo celo obiskala.⁷

4 Objavljanje poezije (1848–1849)

Ko se je Haussmannova v revolucionarnem letu 1848 predstavila kot prva slovenska pesnica v *Celjskih slovenskih novinah*, se je morda zgledovala pri kateri od tedanjih literarnih avtoric, glavni vzor pa ji je bila verjetno antična grška pesnica Sapfo. Odlošek iz Grillparzerjeve drame *König Ottokars Glück und Ende* (Sreča in propad kralja Otokarja, obj. 1825) povsem na začetku knjige *Stiriens Eden*, ki jo je Dunder (1847) nekaj let pisal na Novem Celju, nakazuje, da je bil Grillparzer pri Haussmannovih med najbolj priljubljenimi avtorji, zato je bila v novoceljski knjižnici skoraj gotovo tudi njegova drama o Sapfo (*Sappho*; obj. 1818).⁸

Ker je bila Haussmannova »po svoji vzgoji prav angleške nravi« (Brezovnik 1886), je verjetno prebiralala tudi tedaj priljubljene romane J. Austen, in vsaj po imenu poznala E. Browning Barrett in sestre Brontë. O slovanskih literaturah sta ji lahko marsikaj povedala vsaj dva njena znanca: Ulaga, ki je sestavljal ilirsko-slovenski slovar (Richter 1982), in Dunder (Hanuš 1894) – morda pa tudi celjski zdravnik Jžef Šubic, ki je 1850 v *Novicah* podprl ustanovitev *Slovenske matice* po srbskem zgledu (Priatelj 1955: 155). Podpis »F. Haussmann, Slovenka« pod njeno pesmijo *Hervatov Zvezda* namreč močno spominja na podpis prve srbske pesnice Milice Stojadinović Srpkinje (*Bibliografija rasprava* II/1: 1957: 50), kot tudi na podpis »P. Slovenec« pod prevodom srbskih verzov v *Slovenski čbeli* 1850 (ur. J. Drobnič), kjer so sodelovali pisci *Celjskih slovenskih novin* po prenehanju izhajanja tega lista (Priatelj 1955: 215), seveda brez Haussmannove, ki po 1849 ni več objavljala.

Po prvi pesniški objavi Haussmannove (1848), je politik in pesnik Lovro Toman (od 1853 mož prve slovenske pisateljice Josipine Toman Turnograjske) v *Sloveniji* in *Celjskih slovenskih novinah* objavil hvalnico *Pervi slovenski pesnici Fani Hausman* (Toman 1848). Ni znano, da bi bil tedaj kdo nasprotoval nazivu Haussmannove »prva slovenska pesnica«, ker ni dovolj obvladala slovenščine, čeprav so njene pesmi izšle v znanih časnikih (*Celjske slovenske novine*, *Slovenija* in *Pravi Slovenec*). Morda predvsem zaradi tega, ker so se celjski izobraženci takrat običajno pogovarjali v nemščini. Zdi pa se, da je Haussmannova s preprostimi Žalčani govorila slovensko, npr. ko je hodila peš v Celje na obiske k zaprtemu očetu in včasih prisedla na katerega od kmečkih voz (prim. Brezovnik 1886; Orožen 1887).

Haussmannova se je gotovo zgledovala pri nemški poeziji, kot je omenil Ilešič (Lenard 1914: 370), saj jo je najbolje poznala. Zunajliterarne podlage (snovi) njenih pesniških motivov pa so največkrat povezane s tedanjimi dogodki na Slovenskem: npr. z odhajanjem vojakov 1848 na italijansko bojišče (*Vojaka Izhod*; pozneje je bitko

⁷ Izvora tega podatka Perc (iz Zavodne v Celju) ni razkril, kot vir je navedel rokopis *Celjska bibliografija*, vendar brez avtorjevega imena in kraja hranjenja. Morda je to bibliografijo sestavil sam in jo posodil Vrečerju (1930: V), ki se je v uvodu *Savinjske doline* Percu zahvalil za izposojeno literaturo.

⁸ Češki kralj Otokar II. Přemysl je v 13. stol. ustanovil Bruck an der Mur, kjer je pesničin oče J. L. Haussmann 1818 kupili gosposčino z mestnim gradom Landskron (prim. Bruck an der Mur 2009).

»pri Custozzi« omenil Aškerc v *Mejniku*), z ilirskim gibanjem (*Hervatov Zvezda*), s propadom fevdalnega Novega Celja ob revoluciji 1848 (*Moje drago*), s Prešernovo smrtjo (*Umirajoči pesnik*). Če res ni znala slovensko in so njeni znanci to vedeli, pa je vsekakor izzivalno vprašanje, zakaj se niso odzvali niti na njen podpis »F. Haussmann, Slovenka« pod *Hervatov Zvezdo* (Haussmann 1849: 8). Očitno je imela podporo pri uredniku *Celjskih slovenskih novin* Valentinu Konšku (1816–1899), ki je bil po prihodu v Celje (1842) gramatikalni učitelj (od 1848 je učil tudi slovenščino) na tamkajšnji gimnaziji. Ker se je Haussmannova učila francoščino pri celjskem gimnazijskem profesorju Schullerju (prim. Dernjač 1886), mu je gotovo zaupala, da piše pesmi. Če je za to zvedel Schullerjev gimnazijski kolega Kolšek, ki je želel v svojem listu uveljaviti nemško-slovensko dvojezičnost, da bi tudi Nemci objavljali v slovenščini (Pirjevec 1932: 494–495), jo je brez dvoma prosil naj mu pošlje svoje pesmi.

Verjetno so Haussmannovo podpirali tudi drugi sodelavci *Celjskih slovenskih novin*, npr. založnik in tiskar Janez Jeretin, ki je v celjsko nemško gledališče uvedel slovenske predstave, mdr. Linhartovo *Županovo Micko* (1849). Morda je njena iskrena (liberalna) poezija ugajala tudi publicistu in celjskemu zdravniku Jožefu Šubicu (Lukman 1971; Buttolo 1998), ki je v *Celjskih slovenskih novinah* (1848: št. 14) nasprotnoval duhovniškemu celibatu in samostanom, zlasti zaradi njenega javnega sprejema slovenske narodnosti (s podpisom »F. Haussmann, Slovenka«). Ker pa je prevajal iz latinščine Vergilovo pesnitev *Georgica* (obj. Posmrtno v *Cvetju iz domačih in tujih logov* 1863, zv. 7), je gotovo občudoval tudi njeno rabo latinskih in grških izrazov. Vsekakor pa ga ni ogrela njena hvalnica »veliki Iliriji« *Hervatov Zvezda*, ker je bil največji nasprotnik uvedbe ilirščino v slovenske šole in urade (Priatelj 1955: 187–188, 269–270). Ta pesem pa je brez dvoma navdušila njenega domnevnega učitelja slovenščine, žalskega duhovnika Jožef Ulago, za ilirizem navdušenega sodelavca Stanka Vraza (Richter 1982; Brezovnik 1886). Kakorkoli, Haussmannova se je kot pesnica uveljavila s pomočjo Valentina Konška, urednika *Celjskih slovenskih novin*, ki je objavil skoraj vse njene pesmi, in jih – vsaj po službeni dolžnosti – tudi lektoriral.

5 Prenehanje objavljanja in umik v zasebnost (1850–1853)

O življenju Haussmannove po letu 1849, ko ni več objavljala,⁹ je znanih le nekaj podrobnosti, ki jih je duhovnik Franc Ferenčak (1851–1858 v Žalcu, nato mdr. v Vojniku) 1886 povedal tamkajšnjemu učitelju Tonetu Brezovniku:

Bolezen (jetiko) nakopala si je s tem, ker je po 2 ali 3 krat na teden hodila svojega v ječi zaprtega očeta v Celji obiskovati. (Zakaj je bil zaprt, povedal ti bo g. nadučitelj Kovač.) Ker je bila jako nestrpljiva, včasih ni mogla čakati, da bi voznik napregel ter je kar hitro peš naprej šla. Enkrat jo je tako peš grede dobil dež in mokra vsedla se je na voz ter se peljala v Celje k očetu. Od tega dne začela je bolehati. Bolehala je cele dve leti, vendar je hodila

⁹ Proti J. L. Haussmannu, zadnjemu fevdalnemu lastniku Novega Celja, so bile ob revoluciji 1848 vložene tožbe zaradi nepravilne prodaje te graščine. Na celjskem procesu 1851 je bil Haussmann sicer oproščen, 1854 pa je moral v zapor, kjer je 2. marca 1856 umrl (Xp. 1851; Novičar 1856). Celjski opat in Haussmannov prijatelj Matija Vodusek ga je kot »gosпода« pokopal na pokopališču pri cerkvi sv. Maksimiljana v Celju (Orožen J. 1969/70: 257–258; Perc 1949; Vrečer 1930, 120–121).

okrog. V postelji je bila le zadnja dva dni. Sila rada je igrala »whist«, dan pred smrtjo je igrala »whist« v postelji (Brezovnik 1886).

Ferenčak se je tudi spominjal, da je Hausmannovo nekaj dni pred smrtjo zelo prizadelo, ker je odšel njen oče na Dunaj, da bi umrla brez oporoke. Kljub temu jo je 1. aprila 1853 napisala in v njej zapustila največ očetu in cerkvi. Dne 4. 4., ko ji je hišnica sporočila, da prihaja na Novo Celje njen spovednik Ferenčak, je Fanny vzela v roke ogledalo in zaradi nekoliko neurejenih las in obleke rekla v nemščini: »Ah, takšna ga vendar ne morem sprejeti!« Spovedala se je, maziljenje pa odklonila, ker se je bala, da bi potem morala umreti. Ko jo je Ferenčak le pregovoril in prišel z maziljenjem do oči, je vzkljnila v nemščini: »Jezus, zdajle bom umrla!« Nagnila se je vstran in izdihnila. Dne 8. 4. 1853 je bila pokopana v Žalcu, 28. 6. pa prekopana v grobnico plemičev Miglio v petrovški cerkvi, kot je želela (Mrliška knjiga Žalec 1853; Obvestilo o smrti F. Hausmann 1853; Brezovnik 1886; Orožen I. 1880: 370–371; Vrečer 1930: 120).

O zunanosti Hausmannove je znano le to, da je bila visoka, najraje v črnem (Leonard 1914: 461), na mrtvaškem odru pa »lepa« (Debeljak 1936) kot »fea« (Brezovnik 1886).¹⁰ Monodramo o Hausmannovi in Prešernu *Marčni veter ali Fani piše Francetu* je napisal Ervin Fritz (2000); pesnico je v njej upodobila igralka Maja Štromar.

VIRI

- Bibliografija rasprava, članka i književnih radova* I/1956) – XV/1999). Zagreb.
- Etbin BOJC, 1970: Kratke biografije naših najstarejših šolnikov. *Nova pot*. Lj. 362.
- Tone BREZOVNIK, 1886: *Pismo Franu Kocbeku* (26. 12.). UK Mb (MS 121).
- Bruck an der Mur (Hausmann Joseph Ludwig). *Burgen-Austria.com*. 2009.
- Frančiška BUTTOLO, 1997: Josip Šubic – mentor Fany Hausmann. *Rast*. Novo mesto. 269–270.
- Celjske slovenske novine* I/1848 – II/1849. Konšek, Valentin (ur.). Celje. – Od št. 15 *Celjske novine*; 1849 (od št. 27) *Slovenske novine*.
- Ana DEBELJAK, 1936: Pogled 90 let nazaj. *Slovenec* 181a (9. 8.). Lj. 8.
- Tomaž DERNJAČ, 1887: Pismo Franu Kocbeku (9. 1.). UK Mb (MS 121).
- Václav Jiří DUNDER (psevd. Dr. Novostraschezky), 1844: Ihre k. k. Majestäten im Santhale. *Allgemeine Theaterzeitung*. Nr. 216. Wien.
- – 1847: *Stiriens Eden*. Wien, Leipzig. 320 strani.
- – 1849: *Denkschrift über die Wiener October-Revolution*. Wien. 908 strani.
- Ervin FRITZ, 2000: *Marčni veter ali Fani piše Francetu*. Monodrama. – Premiera: Žalec, 14. 3. 2000; naslovna vloga: Maja Štromar.
- Helga GLUŠIČ, 2001: Igor Grdina, Vladoj, lakaji, bohemi. *Delo* 204 (5. 9.). Lj. 17.
- Igor GRDINA, 1992: Fany Hausmanova in problem slovenske ženske literature. – *Celjski zbornik*. Celje. 69–87.
- – 2001: *Vladoj, lakaji, bohemi*. Lj.: Studia humanitatis (Apes, 13 bis).
- Ivan GRAFENAUER, 1926: Hausman Fany. *Slovenski biografski leksikon*, 2. zv. Lj. 298–299.
- Magdalena HABJANIČ DIMIČ, (ok. 1950): *Ali je Fanny Hausmann res prva slovenska pesnica?* Diplomaska naloga. Lj. Filozofska fakulteta. (Knjižnica Oddelka za slovenistiko)
- Josef HANUŠ, 1894: Dunder Václav Jiří. – Ottův slovník naučný, 8. zv. (z dodatki). Praga. 187.
- Fanny, HAUSMANN, 1848: Vojaka Izhod. *Celjske slov. novine* (CSN) 18 (25. 10.). Celje. 72.

¹⁰ Od vseh rokopisov Fanny Hausmann je znana le godovnica *Zum Namensfeste* (Hausmann 1852).

- 1848: Venec vsušen. *Celjske slovenske novine* 23 (29. 11.). Celje. 89.
- 1848: Potnik. CSN 26 (20. 12.). Celje. 101.
- 1849: Hervatov Zvezda. *Slovenija* 2 (5. 1.). Lj. 8.
- 1849: Nesrečen. CSN 14 (5. 4.). Celje. 59; *Pravi Slovenec* 1849, 16 (16. 4.). Lj. 77.
- 1849: Moje drago. CSN 23 (8. 6.). Celje. 97.
- 1849: Umirajoči pesnik. CSN 35 (30. 8.). Celje. 143.
- 1849: Golobici. CSN 37 (13. 9.). Celje. 153.
- 1849: Slavnice bežani. CSN 46 (17. 11.). Celje. 189.
- 1852: *Zum Nahmensfeste* (13. 6.) UK Mb (MS 121). Godovnica za Antonijo Kovač.
- 1926: *Pesmi*. Ur. Fran Mohorič. Krško. Samozaložba.
- 1936: Imela sem krancel lep. *Slovenec* 181a (9. 8.). Lj. 8.
- France JESENOVEC, 1963: Celjske slovenske novine. *Celjski zbornik* 7. Celje. 249–276.
- Jelka KERNEV ŠTRAJN, 2005: Kljub dobri zamisli in srečni izbiri premalo domišljen projekt. *Delo* 21 (26. 1.). Lj. 13.
- Krstna knjiga Bruck an der Mur. 1818. Diözesanarchiv Graz, Avstrija. V krstni knjigi je datum rojstva Fanny Haussmann 16. 4. 1818, datum krsta pa 18. 4. 1818.
- Leopold LENARD, 1914: Fany Hausmanica. *Čas*. Lj. 370–388, 457–471.
- Franc LUKMAN, 1971: Šubic Jožef. *Slovenski biografski leksikon* 11. zv. Lj. 710–711.
- Mrliška knjiga Žalec (1853). Škofijski arhiv Maribor. V mrliški knjigi je zapisano, da je Haussmannova umrla 4. 4. 1853.
- Irena NOVAK POPOV (ur.), 2004: *Antologija slovenskih pesnic 1825–1941*. Lj.: Zal. Tuma.
- Novičar (psev.), 1856: Iz Celja. *Novice* 20 (8. 3.). Lj. 80. Obvestilo o smrti J. L. Haussmanna, očeta Fanny Haussmann.
- Ignac OROŽEN, 1880: *Das Bisthum und die Diözese Lavant*. 3. Mb.
- 1887: Pismo Franu Kocbeku (12. 2.). UK Mb (MS 121).
- Janko OROŽEN, 1969/1970: Novoceljska tragedija. *Celjski zbornik*. Celje. 255–59.
- 1971–1974: *Zgodovina Celja in okolice* I–II. Celje: Kulturna skupnost.
- Obvestilo o smrti F. Haussmann (7. 4. 1853). Novo Celje. (UK Mb (MS 121).
- Martin, PERC, 1949: Prva slovenska pesnica F. R. Hausmann. *Celjski tednik* 9, 26. 2. Celje. 3.
- Avgust PIRJEVEC, 1832: Konšek Valentin. *Slovenski biografski leksikon* 4. zv. Lj. 494–495.
- Pisma Franu Kocbeku*. (Brezovnikovo, Dernjačevo, Orožnovo idr.) UK Mb (MS 121).
- Ivan, PRIJATELJ, 1955: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina* I. Lj.: DZS.
- Jakob RICHTER, 1982: Ulaga Jožef. *Slovenski biografski leksikon* 13. zv. Lj.: 279–280.
- Damjana STAMEJČIČ, 1999: Razkritja o Fany Haussmann. – *Delo*, 88 (17. 4.). Lj. 7. – O simpoziju: *F. Haussmann, revolucija in meščanska kultura v provinci*. Celje, 15. 4. 1999.
- Ivan STOPAR, 1998: *Dvorec Novo Celje*. Lj. (Kulturni spomeniki Slovenije 193)
- Lovro TOMAN, 1848: Pervi slovenski pesnici Fani Hausmann. *Slovenija* 1/38 (10. 11.) Lj. 152.
- Prvi ponatis: *Celjske slovenske novine* 1848. 21 (15. 11.). Celje 84.
- Rajko VREČER, 1927: Pismo Franu Kocbeku (29. 8.). UK Mb (MS 121).
- 1930: *Savinjska dolina*. Žalec: Samozaložba.
- Xp. (šifra) 1851: Iz Celja. *Novice* 47 (19.11) – 48 (26. 11.). Lj. 239, 243. Poročilo o celjskem sodnem procesu proti J. L. Haussmannu, očetu pesnice F. Haussmann.

SUMMARY

Literary historical biography of the first Slovene female poet Fanny Haussmann (Bruck an der Mur, 1818 – Dobriša vas near Žalec, 1853) illuminates, chronologically documented, biographic facts about her and literary historical findings about her work and its allegedly con-

troversial authorship. According to the statement of the historian Ignac Orožen (1887) »she did not quite know Slovene,« while the literary historian Fran Ilešič at some lecture about women of the Prešeren era stated that »she compiled her little poems according to some German model (Lenard 1914: 370). The biography presents five periods in the life of Haussmann, i. e., her youth, her upbringing and education in her birthplace (1818–1835), her acculturation to the Slovene environment and language after her move to her father's castle Novo Celje pri Žalcu (1835–1842), her learning Slovene, and her encounter with Slovene and South Slavic literatures (1843–1847), her publications in the *Celjske slovenske novine* in 1848–1849, and the years after she stopped publishing (writing of occasional German verse, her illness and death). The alleged controversy surrounding her authorship is examined together with a survey of her life and work.